

Samiskt — östligt — västligt

Samiska gravar i norra Sveriges inland som vittnesbörd om internordiska kontakter under vikingatid-tidig medeltid.

Norra Sveriges inland dominerades vid vikingatidens början av den mobila fångstkulturen. Högklassiska pälsvaror byttes mot metall. Samtidigt utvidgades alltmer den fasta åkerbruksbygden, registrerad efter sina karakteristiska gravhögar, knutna till åkermark. Därtill har pollenanalyser gett belägg för sporadiskt åkerbruk i inlandets fångstmarker, vilket har tillskrivits fångstkulturen eller den fasta bygden (Sellinge bl al 1979; 1983; Baudou 1978; 1981).

Tre olika etniska grupper borde kunna urskiljas i materialet från norra Sverige: samer, nordbor och finnar. Vad som skall hänföras till de olika grupperna är dock omdiskuterat.

Området norr om Ångermanälven, norra Norrland, anses allmänt ha bebotts av samer sedan långliga tider. Deras närvaro under sen vikingatid-tidig medeltid, ca 1000—1350, är tydlig främst genom de rika depå- och offerfynden (Serning 1956; Zachrisson 1984a). På åtskilliga av boplatserna av stenålderskaraktär finns inslag från järnålder-medeltid. För oss tydligt samiska drag i boplatser- och gravmaterial har dock hittills inte kunnat följas längre tillbaka än 12—1300-tal (Zachrisson 1976a; 1986). Ett etniskt samband mellan invånarna på boplatserna av stenålderkaraktär — åtminstone från tiden ca 500 f Kr — och dagens samer anses finnas (bl a Baudou 1974). Asbestkeramik som utmärker många av boplatserna från århundradena kring Kr f, ses som ett samiskt kriterium (Baudou 1981; Olsen 1984).

Söder om Ångermanälven, i södra Norrland, är bilden mer komplicerad. Också här påträffas boplatser av "norrländsk" stenålderskaraktär längs vattendragen (till södra Dalarna och nordligaste Värmland), varav vissa har senare inslag.

Från hela det första årtusendet efter Kr f finns därtill s k skogs- eller insjögravar i inlandet mellan Ångermanälven och Dalälven. De är i regel oansenliga stensättningar med brandgravar, ibland högar, oftast strandbundna och belägna på eller vid boplatser av stenålderskaraktär. Ett klart rumsligt samband finns alltså, även om något kronologiskt samband ännu inte kunnat påvisas. Olika slag av skogsgravar har också av de flesta svenska arkeologer knutits till en fångstbefolkning (Sellinge 1979; 1983; Serning 1966; Hyenstrand 1974; Ambrosiani, Iregren & Lahtiperä 1984; jrf dock Baudou 1978; Hallström 1945).

Detta har bl a tolkats som att den tidigare fångstbefolkningen här valt att definiera sig som nordisk (Odner 1983; Sellinge 1979), eller att befolkningen varit nordisk (Baudou 1981).

Idag räknas samiskt område söderut i Skandinavien till Idre i Dalarna och Femunden i Hedmark. Hur var situationen under vikingatid-tidig medeltid? Här går åsikterna isär. Vissa forskare hävdar att en samisk bosättning då fanns över

större delen av det nuvarande sydsamiska området, med kontinuitet långt tillbaka i tiden. Andra anser att samerna från Nord-Trøndelag och Lappland skulle ha brett ut sig söderut, antingen under början av nyare tid, eller efter digerdöden 1349—50 (för en sammanfattning av diskussionen se Salvesen 1981).

Ortnamnsforskarna betonar att inget äldre stratum är skönjbart under de nordiska ortnamnen i södra Norrland. Den stora mängd samiska namn som finns i Jämtlands och Härjedalens fjällområden är dock inte undersökta (Holm 1983; 1984).

Det stora problemet är vilka drag i det arkeologiska materialet som skall anses vara konstituerande för samerna som etnisk grupp. Vid studier av den etniska tillhörigheten hos vikingatida gravar i Nordnorge har man tagit fasta på antingen gravgåvor och gravformer (Reymert 1980), eller ornamentik och samhällsskick (Kleppe 1977). Den första metoden har gett det entydigaste resultatet.

Hypoteser om olika etnisk tillhörighet är i regel sprungna ur uppenbara skillnader mellan olika material. Om kulturdominans varit förhärskande från nordiskt håll under vikingatid, vilket kan anses vara bevisat, bör man kunna vänta sig nordiska inslag i ett förmodat samiskt material, men inte samiska i ett nordiskt (jfr det norska Helgøy-projektet, Mathiesen 1978).

Termen etnisk grupp används enligt Barths definition (1969, 10 f), och kultur som ett underordnat begrepp för att ex beteckna det näringsfång som varit det förhärskande. Man undviker då att sätta likhetstecken mellan etnisk tillhörighet och näringsfång (jfr Odner 1983; Mathiesen 1978; 1981; Backe-Högberg 1981), vilket har lett till många felslut.

Den som söker etniskt bestämma arkeologiskt material har att kämpa mot olika förutfattade meningar och slentriantänkade. Den äldre samiska kulturen betraktas alltfjämt ofta som ett "etnografiskt isolat". Många svenska arkeologer ser på det nordsvenska materialet utifrån erfarenheter i södra Sverige, utan möjligheter att jämföra med det norrifrån.

För ett drygt år sedan började det norsk-svenska Sörsamiska projektet sitt arbete, med medel från Nordiska samarbetsnämnden för humanistisk forskning. Detta arkeologiskt-osteologiska forskningsprojekt har som huvuduppgift att söka etniskt bestämma arkeologiskt material. Vi utgår från frågan "Fanns det samer i Hedmark, Härjedalen och Jämtland under vikingatid och medeltid?" Redan på grundval av det befintliga materialet anser vi oss kunna besvara den med ja (Fredriksen/Syversen 1983; Zachrisson 1985a, b). Medarbetare är Guro Syversen, Universitetets Oldsaksamling, Oslo, Elisabeth Iregren och jag själv, Statens historiska museum, Stockholm, och Jan Sundström, Jämtlands läns museum, Östersund.

Vi har valt att på norsk sida utgå från nya inventeringar, närmast i Trysil (Syversen 1983; 1985), på svensk från ett studium av ett 60 km × 20 km stort undersökningsområde vid Ljusnans källor i nordvästra Härjedalen (Sundström & Johansson 1984a, b) (fig. 1). Centralt i området ligger det kända flatmarksgravfältet på Vivallen, 5 km nordväst om Funäsdalen. 44 järnåldersgravhögar med kantränna är vidare kända i området, de flesta längs Ljusnans och Tännåns dalgångar. De är utlöpare av de norska sk smeds- eller högfjällsgravarna (Skjølsvold 1969; 1980). Fångstgropar och boplatser av stenålderskaraktär med inslag från järnålder-medeltid finns därtill inom området.

20 skelettgravar undersöktes på Vivallen av Gustaf Hallström 1913. Han funderade över om de kunde vara samiska, men förkastade denna åsikt på grund av namnet som han antog innehålla ett *vi* 'helig plats' och vara samtida med gravarna (se Hallström 1944, 307 samt anteckning i hans efterlämnade handlingar i Umeå universitetsbibliotek, kapsel 7: 126). En sådan tolkning av namnet Vivallen anses dock idag

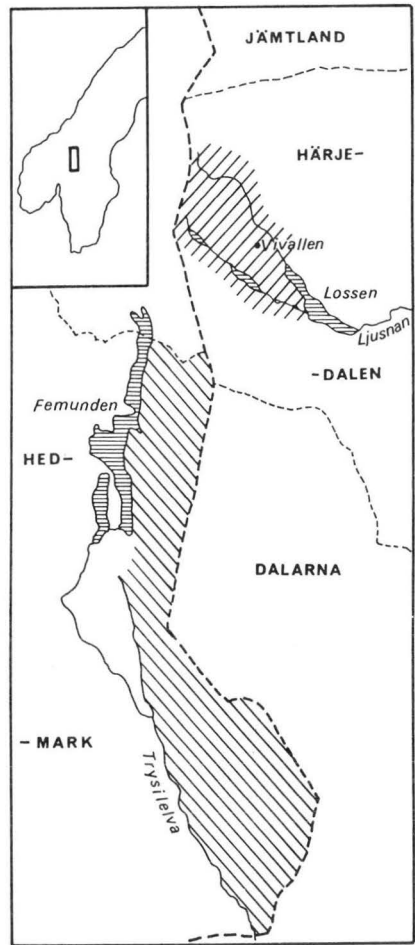

Fig. 1. Sörsamiska projektets undersökningsområden.
Renritning B. Händel.

utesluten. — Hallström stannande (1932; 1944) för åsikten att gravarna tillhört ett svenskt handelsfaktori och daterade dem till 1000-talets senare del.

Vi anser istället att gravarna på Vivalden måste tolkas som samiska, främst på grund av de karakteristiska fyndkombinationerna: ett visst urval av samiska, östliga och nordvästeuropeiska typer av samma slag som de i de samiska metalldepåerna i norra Sverige och i samiska gravar i norra Norge. Därtill återfinns några typiska avvikelser i användningen av de icke-samiska föremålen. En jämförelse mellan gravgåvorna från Vivalden och de från senvikingatida skelettgravar i den nordiska bygden i centrala Jämtland, visar på grundläggande skillnader. Gravskicket på Vivalden med liken hårt svepta i mumieliknande näverfodral har i Skandinavien sina paralleller enbart bland samiska gravar i norr, och var ett karakteristiskt samiskt gravskick till långt in i nyare tid.

Som rent samiska föremål kan räknas de hängen av bronsbleck som finns från fem olika gravar på Vivalden, sammanlagt sju stycken, varav fyra trapetsoida och ett firsidigt. Från Sverige är sådana hängen i övrigt så gott som okända utanför de samiska metalldepåerna, där de finns i stor mängd. Det gäller likaså de tolv pilspetsarna av järn från grav 7 på Vivalden. Sådana spetsar är utmärkande

för de samiska offerplatserna i norr och i stort sett endast förekommande inom samiskt område (Hallström 1944, 321 ff; Serning 1956, 85 f).

Bronsprydnader av östligt slag från 1000—1100-tal är i såväl norra Norge som norra Sverige samiska indikationer (Reymert 1980; Zachrisson 1976a, 94; 1984a). Två öppna ringspännen av brons av östlig typ finns från VivalLEN (grav 5, u.nr). Av östliga typer är vidare remsöljan, bälteringarna med växtornamentik liksom förmodligen remändebeslaget, allt från grav 7, och förmodligen också det djurformiga spännet från grav 4. I grav 9, en mansgrav (bestämning av E Iregren), fanns ett bälte med 24 orientaliska beslag, sölja och två ringar.

Det slutna ringspännet av nordväst- eller nordeuropeisk typ (grav 3) har sina närmaste paralleller just i de samiska metalldepåerna. Till de nordvästeuropeiska inslagen hör därtill bl a en bältesölja och de åtta norska 1000-talsmynten av silver från grav 7. Utanför nuvarande Norge är sådana mycket sällsynta, med undantag för de samiska metalldepåerna som innehåller 129 st.

Ringspännet från grav 5 har ännu kvar knuten till den läderrem som ett hänge förmodligen varit fäst i. Tre små bronsbleckshängen av samisk typ har därtill hängts på ett nålhus av nordiskt slag (grav 9). Liknande tydliga avvikelser gentemot nordiskt/finskt bruk möter också i de samiska metalldepåerna från norra Norrland, t ex hos de många östliga ringspännen från Unna Saiva, där nålens spets lindats fast med ylletråd (Zachrisson 1984a).

Allt talar för att flera av VivalLEN-gravarna tillhör 1100-talet. Ringspännet i grav 3 är förmodligen ej äldre än tidigast 1100-talets slut (Zachrisson 1984a, 75 f). Ringspännet från grav 5 och beslagen från grav 9 har en sen karaktär, som för tankarna till 1100-talet (P-L Lehtosalo-Hilander muntl.medd.).

Gravarna är tydligt icke-kristna: de är belägna i NÖ-SV, med rika gravgåvor. Att finna icke-kristna gravar från 1100-talet så nära Trondheim, där den kristna kulten av Olof den helige var levande redan från strax efter 1030, är anmärkningsvärt. En av pilgrimsvägarna dit gick förlängs Ljusnans dalgång nära VivalLEN.

Inom Sörsamiska projektet är vi nu i färd med att bearbeta Hallströms fynd vad gäller datering och proveniens av gravgåvorna, artbestämning av organiskt material (trä, skinn), studier av textilierna och, inte minst, osteologiska undersökningar (Iregren 1985; Alexandersen 1985).

Lika väsentligt är att företa nya fältundersökningar på platsen. Under 1984 erhöles med hjälp av georader indikationer på ytterligare några gravar. I samband med fosfatprovstagning uppdagades äldre kulturlager på två ställen ca 60 resp 80 m NV om gravfältet, ca 40 m från varandra. Kolprover från dem har daterats med C 14-metoden, främst för att undersöka om samtidigt förelåg med gravarna. Bägge proverna visade på vikingatid (se nedan; Sundström 1985). Det är därmed veterligen första gången ett tidsmässigt samband boplatst-gravar har kunnat påvisas i fångstmiljö i norra Sveriges inland.

1985 års utgrävningar har koncentrerats till dessa två platser (se Hildebrandt 1986). Den ena, C 14-daterad till 1020 ± 140 e Kr (okalibr.), var ett ca 4 m × 2 m stort sot- och kolblandat kulturlager med mycket skärvsten (140 liter) och, i mindre antal, brända och obrända ben (av ren eller gjort och get/får, E Iregren bestämn), järnfragment, bl a ett eldstål, ett stycke järnslag, ett bryne, slagen flinta och ett hornföremål.

Den andra, med en C 14-datering till 860 ± 190 e Kr (okalibr.), var en rektangulär härd av samma slag som dem i de sk stalotomterna, samiska kåtatomter från vikingatid i den skandinaviska fjällkedjan (I M Mulk, se Baudou 1981). 13 vikinga-

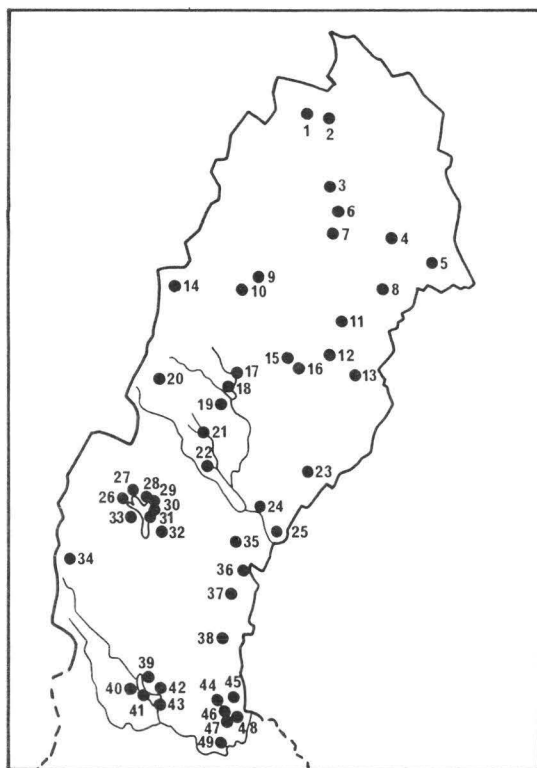

Fig. 2. Sammanställning av kartorna på fig. 3. Siffrorna hänvisar till tabellen. Renritning B. Händel.

tida härदार av samma slag har undersökts vid Kåtaselet i Jörns sn i Västerbotten (Spång 1983). Allt talar för att också de är samiska.

Med utgångspunkt i föremålen från Vivallen och de samiska metalldepåerna har liknande gravmaterial i Norrland och Dalarna nu studerats, i syfte att ställa upp en hypotes om andra gravar som kan ha samisk tillhörighet. Tre karakteristiska föremålstyper har utvalts. Två är östliga dräktprydnader från 900—1100-tal. Den tredje är norska 1000-talsmynt, och den fjärde en östlig pilspetstyp. Ett funktionellt redskap har dock inte samma värde som etnisk indikator, och visar sig också endast användbar i kombination med andra indikationer (se tabellen, samt fig. 2).

I den mån ett eller helst flera föremål av dessa fyra typer lagts ner som gravgåvor i norrländska gravar med vissa kriterier, uppställs här hypotesen att gravarna är samiska. Som sådana kriterier ses behandlingen av de döda (näversvepning), gravtypen (skogsgravar) eller läget i terrängen (på eller invid boplats av stenålderskaraktär). (Dessa tre kriterier betecknas i tabellen som indikation 5, 6 och 8.)

På detta sätt erhålls ett antal gravar vid eller söder om Ångermanälven, främst nr 18, 21 (13 gravar), 25, 26, 28 och 34 (20 gravar). Nr 20 är svårare att yttra sig om. Nr 22 kan vara en skogsgrav. (För nr 35 se nedan.)

Kartorna fig. 3 visar den kända utbredningen av de fyra aktuella föremålstyperna. Kartorna får dock inte sitt fulla värde förrän också spridningen av motsvarande ting väster om Kölen har redovisats — nuvarande riksgräns ger en falsk begränsning.

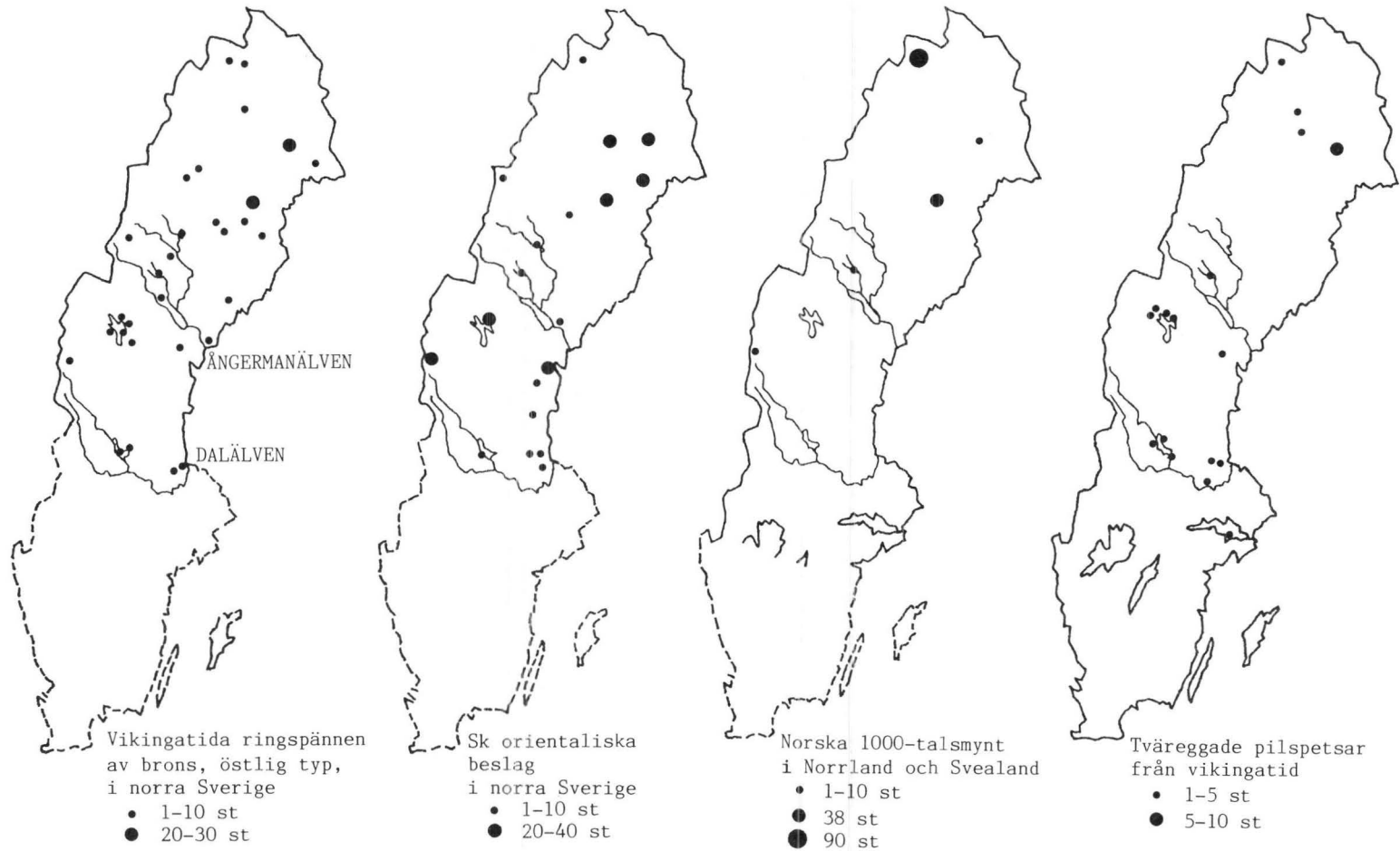

Fig. 3. Utbredningen av fyra föremålstyper från tiden ca 900—1200, sedda som samiska indikationer i norr i de flesta fall (material har genomgåts enbart inom område begränsat av heldragna linjer). Renritning B. Händel.

Av tidsskäl har detta ännu inte låtit sig göra, men utbredningen på norsk sida kommenteras nedan.

Den säkraste indikationen på samisk tillhörighet tycks vara (större) ringspännen av brons av östlig karaktär (fig. 3a). Att markera sin etniska tillhörighet i dräkten har säkerligen varit väsentlig. I norra Norge visar sig sådana spännen enbart uppträda i samiska gravar. I mellersta Norrland finns de i två gravar på Vivallen, tre på Långön (se mera nedan) och i tre skogsgravar, varav två i Jämtland (nr 26, 28) och en i Ångermanland (nr 25). (Se Serning 1956; 1960; Hvarfner 1957; Zachrisson 1984b.) Söder om en linje från norra Härjedalen och rakt österut, i Hälsingland, norra Dalarna och större delen av Gästrikland, tycks inga dylika spännen hittills ha påträffats. Därefter finns ringspännen av östliga typer från Siljansbygden (3 ex., se Serning 1966) och från sydöstligaste Gästrikland (2 ex., se Bellander 1939, 109, 111). De två sistnämnda är västfinska 800—900-talstyper.

I nuvarande Norge är fynden av liknande ringspännen främst utbredda i Nordnorge, där de knutits till samerna (Gjessing 1927; Reymert 1980). Därtill finns sådana mer sparsamt, och av andra typer, i Trøndelag—Östnorge (Heyerdahl—Larsen 1979).

Så k sprundspännen, mycket små enkla, i regel oornerade öppna ringspännen, oftast av en trind ten med uthamrade, upprullade ändar, behöver dock ej ha varit etniska indikatorer. Sådana nyttjades i den nordiska 1000—1100-talsdräkten för att hålla ihop sprundet vid halsen (jfr liknande från Furen i Småland, Lund och Sigtuna, se bl a Zetterberg 1958). De fem minsta ringspännena i tabellen, mindre än 2,7 cm i diam. (från Saivo, Gråträsk, Frösö och Norderö socknar i Jämtland samt Sollerön i Dalarna) har en sådan karaktär.

Orientaliska beslag är rikligt företrädda i samiska fornlämningar i norra Sverige (se Serning 1956; 1960; Zachrisson 1976a; 1984a, b). I övriga Sverige finns de främst på östskandinaviskt område, särskilt Birka och Gotland, med några utlöpare i den nordiska bygden längs södra norrlandskusten (Selinge 1977, 298, 302; Bellander 1939, 85, 90, 107) och i Dalarna (Serning 1966). Sådana beslag har en vid spridning i norra Europa, från det inre av Asien i öster, till Sverige och Ungern i väster (med några få undantag, se Jansson 1978, 389, 420). Inga är hittills funna i nuvarande Norge.

Från 900-talet är beslagen till ett bälte med vidhängande väska i grav IV på det kända gravfältet vid Rösta i Ås nära Storsjön i Jämtland (nr 30; Kjellmark 1905; Gräslund 1975). Rösta-gravarna tycks mig peka på en blandning nordiskt-samiskt (jfr Reymert 1980). Gravformerna var heterogena, med rösen, högar med kantränna och flatmarksgravar. En av de döda hade lagts ner i något som liknade en liten båt, men utan nitar. Mannen i den rikt utrustade grav IV var begravd med häst och hund, i vad som tolkats som en släde. Han hade, mot bruket i Storsjöbygden, fått med sig ett svärd. Dess kavle av ornerat ben med linjerna inlagda med harts har omiskännligt samiska stildrag. Sju lansettformade och en tvåreggad pilspets av järn låg tillsammans med en ekorrpil, en kolv av ben/horn (jfr Kjellmark 1939) en piltyp med tydligt nordlig utbredning (Zachrisson 1976a; b; 1986).

Den tredje kategori föremål som betraktas som en samisk indikation i norra Sverige är norska 1000-talsmynt (fig 3c). Sådana är där endast funna på fem platser: tre samiska offerplatser/depåfynd och två gravfält, Vivallen och Långön. Från Svealand är inga kända, medan 14 är spridda i Götaland. I nuvarande Norge är de framför allt funna längs Atlantkusten (Skaare 1976).

Det är frestande att se de norska 1000-talsmynten från norra Sverige som utslag av det som tydligt omvittnas i de historiska källorna: samerna stod vid denna

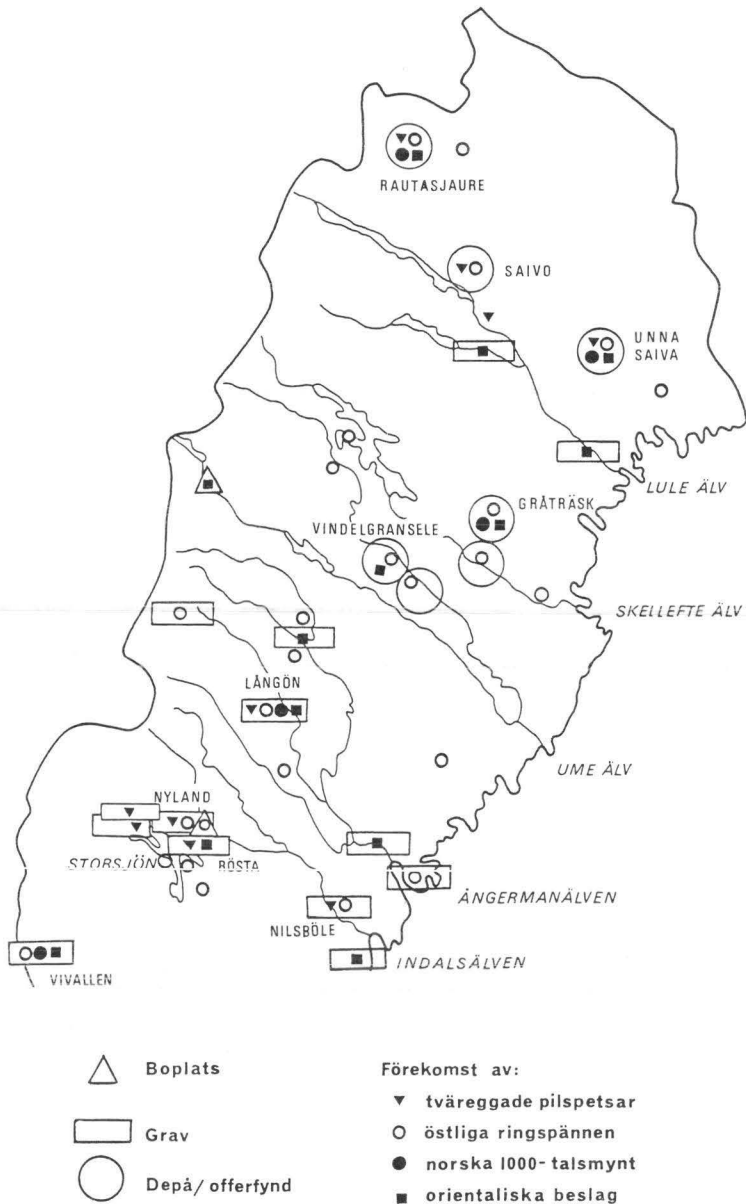

Fig. 4. Sammanställning av föremålen från fig. 3 samt de fornlämningstyper de härrör från. Renritning B. Händel.

tid utanför det nordiska styret, med relationer enbart med norske kungen (Odner 1983, 25 f). Beskattning och handel med dem var från 1000-talets mitt eller slut ett regale.

Som fjärde indikation nyttjas tväreggade pilspetsar (Wegraeus' typ E1, Sernings typ 11), en östlig typ. Utbredningen i Sverige är markant nordlig (fig 3d). I Norge är de sällsynta (Wegraeus 1971; Serning 1956; 1960; 1966; Bellander 1939, 22, 107). Söder om Dalälven är endast två exemplar, från grav 30 i Birka, kända (Arbman 1940; 1943).

Den tväreggade pilen tycks ha haft en speciell funktion. Skogsgraven från Rödöns sn i Jämtland (nr 28 i tabellen) innehöll i övrigt bl a tre lansettformade pilspetsar. I en annan jämtländsk skogsgrav (nr 26) fanns en tväreggad och fem lansettformade. Kombinationen av ett östligt ringspänne och de här två typerna av pilspetsar återkommer i en 900-talsgravhög — med minst två gravar — av säreget slag vid Indalsälven i Medelpad, utanför dåvarande bygd (nr 35; Ambrosiani 1954). Den tväreggade pilspetsen från Långön påträffades i samma grav som två benpilspetsar av troligen samisk typ (jfr nedan). Alla de fyra ovan nyttjade kriterierna, kombinationen samiskt-östligt-västligt samt en typisk avvikelse i form av att ett ringspännes nålspets lindats fast med ylletråd, fanns på det kända gravfältet på Långön (nr 21; Hvarfner 1957; Arne 1926). Det har också förmodats vara samiskt p g a läget på en gravholme, utan möjligheter till agrar kolonisation. Ortsbefolkningen ansåg före utgrävningen att gravplatsen var samisk (Ambrosiani 1984, 62 f; jfr Selinge 1977, 400, som dock tolkar den som nordisk).

Långögravarnas läge liknar skogsgravarnas. De ligger i skogsområde långt innanför järnåldersbygderna, och saknar relation till odlingsbar mark (Selinge 1977, 400). Gravfältet har anlagts på en boplats av stenålderskaraktär, av vilka många är registrerade längs Hotingsjöns stränder. Asbetskeramik har påträffats i området, bl a på en boplats på själva Långön. På en udde i jämnhöjd med ön undersöktes en boplats, jämte ytterligare en gravhög, en fångstgrop samt en förmodad samisk björngrav, och ett vendeltida depåfynd (Zachrisson & Iregren 1974, 31; Zachrisson 1976a, 21, 24f, 117). I några av gravarna fanns näverrester. Det är dock ej känt om de härrör från verkliga näversvepningar. I en av gravarna låg en skrapa och ett avslag av kvartsit tillsammans med en samling djurben. Det rör sig enligt Hvarfner (1957, 74) inte om ting från en äldre boplats, som hamnat där av en slump. Så sena förekomster av bearbetad kvartsit kan i sig ses som en samisk indikation.

Gravfältet på Långön bör tolkas som samiskt. De slående likheterna mellan Vivallens och Långöns gravgåvor har ofta framhållits (Arne 1926, 97 f; Hallström 1932; Hvarfner 1957 och Stenberger 1979). Den yttre gravformen på Långön är dock en annan, begravning under hög. Alla de 12 låga gravhögarna har kantränna. Högarnas volym motsvarar rämnornas. Högarna kan dateras till slutet av 900—1000-tal. De sex äldre innehöll brandgravar, de fem yngre skelettgravar mellan eller under grovt tillyxade stockhalvor.

Om hypotesen är riktig skulle alltså inte den yttre gravformen behöva vara utslagsgivande för en etnisk bestämning. Det har också framhållits att det inte är ovanligt att medlemmarna i en etnisk grupp tar över gravformer från en annan, i synnerhet om kontaktmönstret i övrigt är präglad av samarbete — etnografiska paralleller härpå finns. Samiskt gravskick förefaller utifrån gravfynd från Norge och Finland att under vikingatid-tidig medeltid ha varit heterogent. Ett enhetligt gravskick har inte förrän framemot 1500-talet brett ut sig över hela det samiska området (Odner 1983, 55).

Det är bestickande hur kombinationen av en eller flera av de fyra typerna av artefakter som ovan nyttjats som samiska indikationer återkommer, i norra Norrland tydligast i offer- och depåfynd, i södra i gravar (fig 4). Gravgåvorna tycks alltså istället vara den kategori lämningar som tydligast markerar den etniska tillhörigheten där.

Det förefaller således att ha funnits en kulturgräns mellan Ångermanälven och Ume älv under vikingatid-tidig medeltid. Den kan sammanfalla med en språklig gräns. Olika möjligheter till tolkning finns. En är att södra Norrland då utsattes för större påverkan söderifrån, från Sveariket, medan norra Norrland istället

Nr (se fig. 2)	Landskap	socken	plats	inv.nr	fyndtyp: bf=boplatsfynd df=depåfynd gf=gravfynd lf=lösfynd sf=samlat fynd	1	2	3	4	5	6	7	Anmärkning
						östliga ringspännan	orientaliska beslag o. söjor	norska 1000-talsmynt	tväreggade pilspetsar	näversvepningar	skogsgravar	läge på el. invid stenåldersbopl.	
1	La	Jukkasjärvi	Rautasjaure	SHM 13886	df	1	3	90	1				samisk offerplats
2	La	Jukkasjärvi	Bergfors	NLM 5130	lf	1	-	-	-				-
3	La	Gällivare	Saivo	SHM 17343	df	3	-	-	1				samisk offerplats ett av ringspännena = "sprund- spänne"
4	La	Gällivare	Unna Saiva	SHM 15721	df	24	26	1	10				samisk offerplats
5	Vb/Nb	Överkalix	Svartbyn	SHM 16900	lf	1	-	-	-				-
6	La	Jokkmokk	Allakjaur	SHM 16714	lf	-	-	-	1				-
7	La	Jokkmokk	Vajkijaure	SHM 18106	gf	-	28	-	-	-	-	-	samisk el. finsk grav
8	Vb/Nb	Överluleå	Brotjärn	NLM 4900	gf	-	53	-	-	-	-	-	samisk el. finsk grav
9	La	Arjeplog	Maijva	NLM 2707	lf	1	-	-	-				-
10	La	Arjeplog	Björkliden	NLM 2705,2706	sf	2	-	-	-				-
11	Vb/Nb	Pite	Gråträsk	SHM (flera nr)	df	22	29	38	-				depå med föremål från samiska offerplatser; ett "sprundspänne"
12	Vb	Norsjö	Rörträsk	SHM 17611	sf	2	-	-	-				-
13	Vb	Skellefteå	Gillervattnet	Skel.mus. 3005	lf	1	-	-	-				-
14	La	Tärna	Gammstältnäset, Lilla Laisan	SHM 27183	bf	-	1	-	-			x	boplats av stenålderskaraktär
15	La	Lycksele	Vindelgransele	SHM 22815	df	2	5	-	-				samisk offerplats
16	La	Lycksele	Valltjärn	VLM 3432	bf?	1	-	-	-				samisk boplats (?)
17	La	Vilhelmina	Killingholmen, Vojmsjön	priv.ägo	lf	1	-	-	-				-
18	La	Vilhelmina	Notholmen, Varris	priv.ägo	gf	-	2	-	-	-	-	x	vid boplats av stenålders- karaktär och samiska härdar
19	La	Vilhelmina	Lappvallen.	priv.ägo	bf	1	-	-	-	-	-	x	boplats av stenålderskaraktär

25	Än	Nora	Lide	Hämösand SHM 16667	gf	1	-	-	-	-	x	-	hängen; kvinnograv/ tråkammargrav skogsgrav med bl a tunnackig stenyxa
26	Jä	Mattmar	Ugård	JLM 16875	gf	-	-	-	1	-	x	-	skogsgrav
27	Jä	Alsen	Rysshögen	JLM 15595	gf	-	-	-	1	-	-	-	
28	Jä	Rödön	Nyland	JLM 25410	gf	1	-	-	1	-	x	-	skogsgrav
29	Jä	Ås	Kyrklägdan	JLM	bf	1	-	-	-	-	-	-	husgrund
30	Jä	Ås	Rösta, gr.IV	SHM 12426:IV	gf	-	30	-	1	-	-	-	
31	Jä	Frösön	Genvalla	JLM 24401	lf	1	-	-	-	-	-	-	”sprundspänne”
32	Jä	Revsund	Rensved, Pilgrimstad	priv.ägo	lf	1	-	-	-	-	-	-	
33	Jä	Norderö	Norderö k:a	JLM	lf	1	-	-	-	-	-	-	”sprundspänne”
34	Hr	Tännäs	Vivallen	SHM 13882, 15052	gf	2	25	8	-	x	-	x	samiskt gravfält och boplatsoområde
35	Me	Liden	Nilsböle	SHM 10292:2	gf	1	-	-	3	-	-	-	
36	Me	Skön	Högom	SHM 28367	gf	-	14	-	-	-	-	-	
37	Me	Attmar	Fränsta/Harv	Medelp.fornh. 57, 59-64	gf	-	3	-	-	-	-	-	
38	Hs	Arbrå	Vallsta	SHM 19461	gf	-	1	-	-	-	-	-	
39	Dr	Orsa	Lindänget	priv.ägo	gf	-	-	-	1	-	-	-	
40	Dr	Mora	Kråkberg	Zornmuseet, Mora	gf	-	-	-	1	-	-	-	
41	Dr	Sollerö	Bengtsarvet	SHM 22293	gf	2	2	-	-	-	-	-	det ena spännet ett ”sprundspänne”
42	Dr	Rättvik	Backa	SHM 10395	gf	1	-	-	-	-	-	-	
43	Dr	Åhl	Tunsta	SHM 15881	gf	-	-	-	1	-	-	-	
44	Gä	Ockelbo	Ulfsta	SHM 18809:2	gf	-	1	-	-	-	-	-	
45	Gä	Ockelbo	Fornvi	SHM 10694	gf	-	7	-	-	-	-	-	
46	Gä	Sandviken	Östanby	GM 114 81	gf	-	-	-	1	-	-	-	
47	Gä	Valbo	Järfsta	SHM 18782:22	gf	1	-	-	-	-	-	-	
48	Gä	Valbo	Hemlingby	SHM 19802	gf	1	5	-	1	-	-	-	
49	Gä	Österfärnebo	Finnäs	SHM 16476	gf	-	-	-	1	-	-	-	

Tabell över utbredningen av fyra föremålstyper från ca 900—1100 i norra Sverige (Norrland + Dalarna) (1—4), samt vissa drag i gravskicket i de gravar de ingår i (5—7).

influerades från finskt håll. Härför talar älvnamnen i norra Sverige (jfr Fries 1983). En annan är att det beror på en skillnad mellan olika "provinser" inom samiskt område. Huruvida det rör sig om den gräns som senare blir skönjbar mellan syd- och nordsamiskt är svårt att yttra sig om — i sen tid har den gått längre norrut. De blodgruppsundersökningar som utförts av Lars Beckman (1959) visar att de samer som idag talar det sydsamiska språket har en något olika genetisk bakgrund än de längre norrut.

Frånvaron av orientaliska beslag väster om Kölen, liksom sparsamheten där på andra östliga inslag, pekar på en annan kulturgräns längs denna under den aktuella tiden.

Norra Sverige är ett område med unika förutsättningar för ett studium av samspelet mellan olika etniska grupper: den samiska, den nordiska (norsk/svenska) och den finska. Kontakterna dem emellan har uppenbarligen varit livliga. De många kulturdrag som nått samerna från Östskandinavien under vikingatid kan studeras mycket tack vare att de "frusits" genom kulturfixering (Zachrisson 1984a; 1985b). Rika möjligheter finns till fortsatta undersökningar av det som i Nord-sverige tycks ha utmärkt vikingatid och tidigmedeltid: samspel förr än särart.

L i t t e r a t u r

- Alexandersen, V., 1985. *Odontologisk undersökelse af skeletmateriale fra gravfeltet på Vivallen i Funäsdalen*. (Sörsamiska projektet, rapport 5.)
- Ambrosiani, B., 1954. En märklig gravkonstruktion och andra gravfynd vid Indalsälvens nedre lopp. *Fornvännen* 1954.
- Ambrosiani, B., Iregren, E. & Lahtiperä, P., 1984. *Gravfält i fångstmarken. Undersökningar av gravfälten på Smalnäset och Krankmärtenhögen, Härjedalen*. (Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer rapport 1984: 6.) Stockholm.
- Arbman, H., 1940, 1943. *Birka I. Die Gräber. Tafeln. Text*. Uppsala.
- Arne, T.J., 1926. Ett gravfält från vikingatidens slut i norra Ångermanland. *Fornvännen* 1926.
- Backe-Högberg, M., 1981. *Invandring — inre utveckling i mellersta Norrland? Ett studium av gravmaterial i tre områden*. Uppsats för C 1 i arkeologi. Umeå universitet.
- Barth, F., 1969. Introduction. *Ethnic Groups and Boundaries*. Bergen-Oslo & London.
- Baudou, E., 1974. Samernas invandring till Sverige ur arkeologisk synpunkt. *Samforskning i dag och i morgon*. (Nordiska museets jubileumssymposier.) Stockholm.
- Baudou, E., 1978. Archaeological Investigations at L. Holmsjön, Medelpad. *Archaeological and Palaeological Studies in Medelpad, N. Sweden*. (Early Norrland 11.) Stockholm.
- Baudou, E., 1981. Förändringar inom jägarkulturen vid Lule älv. *Luleälvsymposiet 1—3 juni 1981*. (Skrifter från Luleälvsprojektet 1.) Umeå.
- Beckman, L., 1959. *A Contribution to the Physical Anthropology and Population Genetics of Sweden*. (Hereditas 45.) Lund.
- Bellander, E., 1939. *Gästriklands järnåldersbebyggelse. 1. Fornlämningar och fynd*. (Från Gästrikland 1938.)
- Fredriksen = (Syversen), G., 1983. Samer i Trysil? *Nicolai*.
- Fries, S., 1983. Ortnamn och bebyggelsehistoria i norra Sverige. *Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Årsbok* 1983. Stockholm.
- Gjessing, G., 1927. Finsk-ugriska vikingetidssmycker i Norge. *Universitetets oldsaksamlings årbok* 1.
- Gräslund, A.-S., 1975. Vikingatidsväskan från Rösta i Ås. *Jämten* 1975—76.
- Hallström, G., 1932. Lapska offerplatser. *Arkeologiska studier tillägnade HKH Kronprins Gustaf Adolf*. Stockholm.
- Hallström, G., 1944. Gravfältet på Vivallen i Funäsdalen. *Heimbygdas Tidskrift. Fornvärdaren* 8. Östersund.
- Hallström, G., 1945. En skandinavisk gränsbygd under yngre järnålder. *Fornvännen* 1945.
- Heyerdahl-Larsen, B., 1979. Spor av østlige kulturkontakter i Vestfolds vikingetid. *Viking* 1978.
- Hildebrandt, M., 1986. *Arkeologisk undersökning av vikingatida avfallslager och härd intill forn. nr 181, Vivallen, Tännäs sn, Härjedalen*. (Sörsamiska projektet, rapport 6.)

- Holm, G., 1984. Förhållandet mellan samiskt och svenskt i ortnamnen i Lappland og i Jämtland-Härjedalen. En språklig jämförelse med bebyggelsehistorisk bakgrund. *Bebyggelsers og bebyggelsen-avnes alder*. NORNAs niende symposium i København 25—27 oktober 1982. NORNA-rapporter 26. Uppsala.
- Hvarfner, H., 1957. *Fångstmän och nybyggare i Ångermanälvens källområden under järnåldern*. (Arkiv för Norrländsk Hembygdsforskning 15.) Härnösand.
- Hyenstrand, Å., 1974. *Järn och bebyggelse. Studier i Dalarnas äldre kolonisationshistoria*. Falun.
- Iregren, E., 1985. The Ethnic Grouping of Populations. The Vivalden Cemetery as an Example of a Methodological Study in Physical Anthropology. *In Honorem Evert Baudou*. (Archaeology and Environment 4.) Umeå.
- Jansson, I., 1978. Ett rembeslag av orientalisk typ funnet på Island. Vikingatidens orientaliska bälten och deras eurasiska sammanhang. *Tor* 1978.
- Kjellmark, K., 1905. Ett graffält från den yngre järnåldern i Ås i Jämtland. *Ymer* 1905.
- Kjellmark, K., 1939. Kring en gravplan. Något om gravskicket i Jämtland under vikingatiden. *Fornvännern* 1939.
- Kleppe, E.J., 1977. Archaeological Material and Ethnic Identification. A Study of Lappish Material from Varanger, Norway. With Comments by K. Bergsland, W. Fitzhugh, E. & K. Helsing, P. Simonsen. *Norwegian Archaeological Review* 10: 1—2.
- Martens, I., 1973. Kommentar til K.G. Selinge: Järnåldersbygd och fångstmark. *Bonde-veidemann bofast — ikke bofast i nordisk forhistorie*. (Foredrag og diskusjoner fra XIII. Nordiske Arkeologmøte i Tromsø 1970. Tromsø Museums Skrifter Vol. XIV.)
- Mathiesen, P., 1978. "Västersjöfinner" på Ringvassøy. *En analyse av den samiske bosetting i Helgøy sogn på 1700-tallet*. (Publikation nr. 2 fra Helgøyprosjektet.) Universitetet i Tromsø/NAVF.
- Mathiesen, P., 1981. The Helgøy Projekt. An Introduction. *Norwegian Archaeological Review* 14. 1981: 2.
- Odner, K., 1983. *Finner og terfinner. Etniske prosesser i det nordlige Fenno-Scandinavia*. (Oslo Occasional Papers in Social Anthropology No. 9.) Oslo.
- Olsen, B., 1984. *Stabilitet og endring. Produksjon og samfunn i Varanger 800 f.Kr.—1700 e.Kr.* Magistergrad i arkeologi. Universitetet i Tromsø.
- Reymert, P.K., 1980. *Arkeologi og etnisitet. En studie i etnisitet og gravskikk i Nord-Troms og Finnmark i tiden 800—1200*. Magisteravhandling i arkeologi. Universitetet i Tromsø.
- Salvesen, H., 1980. Sørsamene i historisk perspektiv. *Jämten* 1981. Östersund.
- Selinge, K.-G., 1976. *Människan i landskapet. Förhistoriska kulturmiljöer i Jämtland och Härjedalen*. (Fornvårdaren 14.) Östersund.
- Selinge, K.-G., 1977. Järnålderns bondekultur i Västernorrland. I: Baudou, E. & Selinge, K.-G. *Väster-norrlands Förhistoria*. Härnösand.
- Selinge, K.-G., 1979. *Agrarian Settlements and Hunting Grounds*. (Theses and Papers in North-European Archaeology 8.) University of Stockholm. Stockholm.
- Selinge, K.-G., 1983. Modeller för landskapsutnyttjande inom fångstkultur och tidig agrarkultur. Exempel från mellersta Norrland. *Folk og ressurser i nord. Foredrag fra Trondheims-symposiet om midt- og nordskandinavisk kultur* 1982. Trondheim.
- Serning, I., 1956. *Lapska offerplatsfynd från järnålder och medeltid i de svenska lappmarkerna*. (Acta Lapponica 11. Stockholm.
- Serning, I., 1960. *Övre Norrlands järnålder*. (Skrifter utgivna av vetenskapliga biblioteket i Umeå 4.) Umeå.
- Serning, I., 1966. *Dalarnas järnålder*. Stockholm.
- Skjølsvold, A., 1969. En fångstmans grav i Trysil-fjellene. *Viking* 1969.
- Skjølsvold, A., 1980. Refleksjoner omkring jernaldersgravene i sydnorske fjellstrøk. *Viking* 1979.
- Skaare, K., 1976. *Coins and Coinage in Viking-Age Norway*. Oslo—Bergen—Tromsø.
- Spång, L.-G., 1983. Egen härd . . . *Västerbotten* 1983.
- Stenberger, M., 1979. *Det forntida Sverige*. 3:e uppl. Stockholm.
- Sundström, J., 1985. *Förundersökning vid forn. nr 181, Vivalden, Tännäs sn, Härjedalen. Vikingatida — tidig medeltida flatmarksgravfält och kulturlager*. (Sörsamiska projektet, rapport 3.)
- Sundström, J. & Johansson, S., 1984a. *Fasta fornlämningar och fyndplatser inom svenska undersökningsområdet i Tännäs sn, Härjedalen*. (Sörsamiska projektet, rapport 1.)
- Sundström, J. & Johansson, S., 1984b. *Föremål från yngre järnålder — tidig medeltid i Härjedalens fornminnesförenings samlingar och från Tännäs sn i Jämtlands läns museums samlingar*. (Sörsamiska projektet, rapport 2.)
- Syversen, G., 1983. *Innberetning om registrering av kulturminner i Trysil 6/7—8/7 1983*. Arkeologisk museum i Stavanger.
- Syversen, G., 1985. *Kulturhistoriske registreringer i Indre Trysil*. (Sörsamiska projektet, rapport 4.)

- Wegraeus, E., 1971. *Vikingatida pilspetsar i Sverige — en förbisedd föremålsgrupp*. Del I—II (katalog). Lic.-avhandling i Nordisk och jämförande fornkunskap. Uppsala.
- Zachrisson, I., 1976a. *Lapps and Scandinavians. Archaeological Finds from Northern Sweden*. (Early Norrland 10.) Stockholm.
- Zachrisson, I., 1976b. Medeltida ekorripilar? *Fornvännen* 1976.
- Zachrisson, I., 1984a. *De samiska metalldepåerna år 1000—1350 i ljuset av fyndet från Mörträsket, Lappland*. (Archaeology and Environment 3.) Umeå.
- Zachrisson, I., 1984b. Östligt och västligt. Några nya fynd av brons från Vilhelmina socken, Lappland. *Fornvännen* 1984.
- Zachrisson, I., 1985a. Saami or Nordic? A Model for Ethnic Determination of Northern Swedish Archaeological Material from the Viking Period and the Early Middle Ages. *In Honorem Evert Baudou*. (Archaeology and Environment 4.) Umeå.
- Zachrisson, I., 1985b. Comment. (Knut Odner's Finner og Terfinner.) *Norwegian Archaeological Review* 1985.
- Zachrisson, I., 1986. Graven vid Gäutavardo. En samisk grav från 1300-talet. *Acta Bothniensia Occidentalis* 7. Umeå.
- Zachrisson, I. & Iregren, E., 1974. *Lappish Bear Graves in northern Sweden*. (Early Norrland 5.) Stockholm.
- Zetterberg, I., 1958. Furenfyndet. *Tor* 1958.

Diskussion

M. Strömberg: Var går sydgränsen för samisk bosättning som man verkligen kan tala om som bosättning, — den går ju ganska långt ner, så vitt jag kan förstå?

I. Zachrisson: Hedmark går ju ner till norra Dalarna, och i norra Dalarna anser jag att det finns belegg när det gäller svenskt område. Vi har ju t.ex. i några skogsgravar från 500- och 700-talet den mycket typiska samiska skinskrapan, som veterligen aldrig har funnits i nordiska sammanhang. Dom här fynden från norra Dalarna är från tiden före vikingatid, så man får hela tiden försöka bedömma utsträckningsområdet under olika tider och vara medveten om alla blandformer, giftermål, kontakter och sånt som komplicerar bilden. I Dalarna finns åtskilliga indikationer, men jag vågar mig inte än så länge på att tolka dem när det gäller vikingatid.

A-S. Gräslund: Av vilken anledning är dom orientaliska bältesbeslagen etniskt bestämmande som samiska, eftersom dom har en såpass stor utbredning i Öst-Sverige?

I. Zachrisson: Dom kan ju inte på något vis användas som enda indikation, men i inlandet, i fångstmiljö, så stöter jag hela tiden på det här i samiska sammanhang och inte i sammanhang som kan betecknas som tydligt nordiska.

A-S. Gräslund: Jag tänkte på graven i Rösta i Ås, där Du har en blandning, och då kan man ju fråga sig vart man skall räkna väskan och bältet. Det kan ju likaväl vara ett drag som förbinder med Mälardalen.

E. Mikkelsen: Du nämnde att det var några fångstgropar i närheten av miljön på Vivallen. Har Du tänkt undersöka dessa? Du har ju en god möjlighet att få dateringarna sammanlänkade med kompletet. Är fångstgroparna samiska?

I. Zachrisson: Märkligt nog har vi inga fångstgropar omedelbart inom Vivallens dalgång. Vi har verkligen sökt i sommar efter sådana och undrar om det är symptomatiskt att dom inte finns där. Möjligen visar det sig att det är hårdrojd mark o.s.v. och att det inte har att göra med näringsunderlaget. Däremot finns det fångstgropar på andra håll inom undersökningsområdet, och såväl några sådana som förhoppningsvis några av gravhögarerna som vi vet så lite om i området, planerar vi att undersöka.

B. Magnus: Man har från norsk sida varit väldigt försiktig med att sätta etniska etiketter på det förhistoriska materialet. Man bör minnas de undersökningar där Arne Sjöldsvold har fått fram ett yngre järnålders- och ett äldre järnåldersmaterial i s.k. fjällgravar, och som han är mycket försiktig med att sätta en etnisk etikett på. Det andra gäller det tidigare materialet. När man ser de kartbilder som Inger Zachrisson hade här med allt detta vikingatidsmaterial och material från tidig medeltid, så undrar man vad det finns tidigare för järnåldersmaterial både på den norska och svenska sidan, som kunde säga någonting om en äldre befolkning i detta område. Finns det någonting?

I. Zachrisson: Det finns ju framförallt gravhögar. Det har ju alltid talats om att dom är plundrade; alla har en plundring grop. Vi börjar misstänka, att det kan vara en konstruktionsdetalj, som gör att dom har rasat ihop. Det vore ju märkligt tycker jag, om hundra procent av dom kända gravhögar-na uppmot fjällenät skulle vara plundrade, när det inte är så i Mellan-Sverige. Dom är vi nyfikna på, för dom anses ju i Härjedalen täcka in järnåldern, men man vet mycket lite om dem. Det var en lärare som undersökte några vid sekelskiftet och fick fram några pilspetsar, — vendel-vikingatid eller någonting sådant. Dom har också betraktats som en utlöpare av något typiskt norskt, — det skulle också vara någon typ av kulturlän om jag vågar använda ett sånt ord; ungefär mitt i Jämtland och västra Härjedalen. Någonting annat som vi väl så småningom måste se på, som ligger något före vikingatid, är de stora vendeltida depå-fynden från Härjedalen med stort urval av järnredskap. Där finns också paralleller till den norska sidan, så vi måste framöver gå mer in på det norska materialet. Redan nu håller man på att ADB-registrera norska gravfynd för att försöka få fram sänahär tendenser på den norska sidan. Hittills är det ju klarare urskiljbart på svensk sida.

B. Arrhenius: Nävertäckning finns ju både i vendeltida gravar — båtgravar — och i norska gravar. Har Du något speciellt med nävertäckningen som är karakteristiskt.

I. Zachrisson: Det är en mycket tydlig skillnad. Jag är medveten om dom här gravarna som har näver under eller över den döda, det finns flere sådana exempel även ner mot Skara o.s.v. En kompakt svepning av näver på det samiska viset finns emellertid varken inom finskt kulturområde eller inom nordiskt. Det har förmodligen varit sådana svepningar som vi har ett belägg på från 1300-talet i Sverige, där hela kroppen har varit svept i näver samt haft sydda fodral till händer, huvud och fötter. Ett sånt utförligt gravskick finns absolut inte belagt annat än på samiskt område.

B. Arrhenius: Har Du tydligt belagt detta vid Vivallen?

I. Zachrisson: Vi kan inte se det så tydligt. N. Hallström har i sina fynd dels fragment av näver från så gott som varje grav, dels betonar hur oerhört hårt packat det har legat. Det var något helt skelett i marken, som inte var mer än 25 cm brett, och det är ju otroligt smala schakt som dom döda ligger i; de måste alltså ha varit väldigt hårt svepta. Så mycket kan jag säga. Vi hoppas nästa år kunna få fram något mer gravmaterial, och då skall vi inte minst se om vi kan få fram detaljer i näversvepningen.

B. Arrhenius: Har Du något belägg för att samer använde svärd, eller hade svärd?

I. Zachrisson: Jag har faktiskt belägg för svärd i samiska fynd. På en av dom samiska offerplatserna har Du ett svärd, och det finns långt inne i Lappland fynd av svärd som man inte vet hur man skall tolka. Det är alltså inte uteslutet att samerna kan ha haft svärd.